

Albert Zsuzsa

Találkozásaim Erdélyi Zsuzsannával

1974. november 17-én mutattam be a Rádióban Erdélyi Zsuzsanna „*Hegyet hágék, lőtőt lépék*” c. könyvét. Kaposváron jártam, sógorom dr. Albert Áron ismertetett össze Kanyar Józseffel, a Somogy megyei Levéltár vezetőjével, ő adta a kezembe a Somogyi Almanach 19-21. számaként 1974-ben megjelent gyűjteményt. Már a kötet ajánlása is szíven ütött.

*„PAIS DEZSŐ emlékének, aki néhány nappal e kézirat elkészülte előtt ment el.
Így nem válthatta valóra oly kedves ígéretét, ezen kis könyv mottójának megírását.
Néhány mondatot csak, mellyel a TOSU-i áldását adta volna erre a kezdettől fogva nagy
érdeklődéssel kísért anyagra, a „jeles öreg hölgy” Babos Jánosné felidézte műfajra. ....
S nincs már Öreg Hölgy, a Jeles, üres a berényi szőlőhegy kis háza. S nincs Öreg úr, a
még oly Jeles, üres az Erzsébet kávéház törzshelye.*

S nincs mottó.

*Azaz, hogy van: Szellem, Szeretet, Tisztesség,
amit keltett, s árasztott, és mint öregeink az elődeik szavát, adott át örökül minékünk,
tanítványainak, barátainak s a mindenkori utána jövőknek.”*

Tanítványa voltam Pais Dezsőnek, az örökséget én is megkaptam, tovább is adtam.

A könyv első darabját Erdélyi Zsuzsanna 1968. december 17-én a Somogy megyei Nagyberényben találta. Én is Somogyban kezdtem olvasni ezt a megjelenésében olyan jellemzően puritán, tartalmában oly félelmetesen gazdag kötetet.

...”Óh fiam, fiam!
Szerelmeses szent fiam!
Én azt gondúltam te léssen bús,
Látom fiam, én lésszek bús,
Aki ezt az imáccságot este-reggel elmongya,
megüdvözül!
Názáretbe’ van egy mustromfa,
Kívül aranyos, belül kegyelmes,
Abba mondottak héccer hét szent misét,
Én ott hallgattam szerelmes szent fiammal,
az ártatlan Jézusommal...

***

„...Erdőn jár vala lebeke tárgy
Béka vala ekéje
Kígyó vala ostora
Szánt vala követ
Vet vala kövecset

Parancsolok én tenéked hogy miképpen a kő nem
gyökerezhetik és nem levelezhetik
Azonképpen te itt a lovon ne gyökereztessél és öröködhessél!”

Emlékeztem én efféle szövegekre egyetemista koromból, ez mégis más volt, ezek különös imádságok, felébredt bennem a szunnyadó régi magyaros, felütötte fejét a néprajzra érzékeny emlékezet, s ittam a gyönyörű képeket a különös versek ritmusát, s a hozzájuk rendelt jegyzeteket:

*Ha kilépek én ajtómon
Föltekintek az égre
Ott látok egy aranyos fát
Kívü aranyos
Belü kegyelmes
Az alatt van egy aranymelence
Abba van Szűz Anyának három csepp teje**

*

...”Kálmány Lajos: Boldogasszony az ősvallásunk istenasszonya. Az ősi magyar hitvilág. 329.o. Diószegi Vilmos szerk.”... Nagy szeretettel forgattam ezt a könyvet, hozzám szólt, ennek pedig előzményei voltak.

Pais Dezsőnek nemcsak kötelező előadásait hallgattam az egyetemen, „Bevezetés a nyelv tudományba” című speciálkollégiumára jártam. Kedves tanítványa voltam. Neki írtam a szakdolgozatomat, később rávettem egy rádió-beszélgetésre is. Ha lelki támaszra volt szükségem, tudtam, mikor találom az Erzsébet kávézó törzshelyén, s részem lehet abban a józan és okos derűben, amire szükségem volt.

Irodalomtörténetből legkedvesebb stúdiumom a régi magyar irodalom volt, Bornemisza Péter *Ördögi kísérteteiben* talákoztam olyan babonás ráolvasásokkal, amihez hasonlókra Erdélyi Zsuzsa is ráakadt a varázslatos imádságok között.

Jártam Vargyas Lajos népdal kollégiumára, ott ismerkedtem meg néprajzos kollégáimmal, akik a magyar tánc ház mozgalom elindítói lettek. A Rádió Irodalmi Osztályán alkalmam volt néprajzi műsorokat készíteni, Morvay Judittal, még Diószegi Vilmostal, Csalog Zsolttal, aztán jöttek Ortutay tanítványai, őket csak szerkesztettem.

A Rádió Irodalmi Osztályán voltam szerkesztő, „*A szerkesztő a mikrofon előtt*” című rovatba írhattam kritikákat. Mikor a fent említett kritikát megírtam, még nem ismertem *Erdélyi Zsuzsát*, de aztán gyakran jártam Váci utcai lakásukban, ahonnan valamikor fiatalasszony korában gyűjteni indult. Most már unokái, felnőtt gyermekei voltak. A Rádióban munkatársam volt csembalóművész lánya, Dobozy Borbála, ő nyitott ajtót, ha magnetofonokkal elmentem „*Zsuzsikához*”, ahogy őt Bori lánya emlegette. Most én gyűjtöttem, s ő mesélt. Érdeklődésünk, kötődéseink sok tekintetben azonosak voltak. A gondolkodásunk, az értékrendünk.

A nagy „*Hegyet hágék,*” már a Magvető könyvkiadónál jelent meg, 1976-ban. Mikor 1983-ban a Gellért szállóban ünnepeltük az **Európa díj** elnyerését, olyan különlegességekkel

roskadásig megrakott asztalt az én szegényes, takarékos életemben még soha nem láttam. S anyyi mosolygó szakmabelit, köztük az én kedves munkatársamat, Morvay Juditot.

Aztán 1996-ban következett a **Pitré díj**, a legnagyobb elismerés, amit néprajzos kaphat. *Hatalmas munka és kivételes eredmény jutalma, ő pedig maradt, aki volt egész életében, a munka és a család puritán szolgálója.* Egyszerű és derűs, mindig, amikor fogadott engem, felém fordulva íróasztala mellett, akkor is, amikor már azért járta az országot, mert hívták, hogy most ő meséljen, élőszóval is tegye közös kincsünké, amit talált.

Sokévi ismeretség után készíthettem vele azt a hosszú beszélgetést, amelyben emlékezett élete nagy fordulópontjára. Áradt belőle az egykori megrendülés, az a láz, amivel munkáját egész életében végezte.

„1968 decemberében találkoztam egy csodálatos öregasszonnyal, éppen egyházi folklór, meg vallásos néprajz gyűjtése közben. Rozi néni tartóztatni akarván, még egy napot otlét után sem akart elengedni, hát hogy ő tud még valamit, ami hosszú. Mondtam: nem baj, majd a gép veszi, mert persze akkor már magnetofonnal jártunk. Végezetül egy hosszú, soha nem hallott szöveget mondott el, amit pénteki imádságnak nevezett, s kicsi leányként tanulta édesanyjától.” Ez volt a nagyberényi alapszövegnek nevezett gyönyörű imádság, amely az archaikus népi imádság műfaj, számomra első megjelenítője lett.

*„Názáretbeli Jézus, zsidóknak királa,
Veszedelembe' forgóknak lévő Istene!
Megtetesült szent Iste(n),
Szent erős Iste(n),
Szent és halhatatlan Úriste(n),
Könyörűj mirajtunk.
Hét körösz alatt lefekszem,
Hét körösz alatt fölkelek,
Őrizz angyalom éjfélig,
Boldogságos Szűz Mária vérrattig,
Jézus Krisztus mindétig,
Hogy gyarló testem nyugoggyék,
De szívem el ne aluggyék,
Hogy téged mindenkor lássó(n),
Minden gonoszt távoztassó(n),
Sátányok megköttessenek,
Testembe ne förtőzzenek,
Engedd ezt nekem kegyese(n)
Atya Fiú fölségese(n),
Élvén örök dicsőségbe(n)
Most és mind örökké ámen.*

.....

„Olyan izgalomba jöttem tőle – mondta Erdélyi Zsuzsa –, hogy nem is tudtam a gyűjtést folytatni. Visszautaztam Pestre. Hosszú könyvtári kutatásba kezdtem, hogy lássam, előfordul-e a szakirodalomban. Semmi nyomát nem találtam. Kérdezgettem neves kollegáimat is, ők se tudták. Azt mondták, nézzek utána. Egy évig néztem utána könyvtárakban, mind a folklór, mind az irodalomtörténeti anyagban, s akkor kiderült, hogy vannak még csodák. Ez a szöveg is az. Csoda, mely egy ismeretlen szellemi világot nyit meg.”

Mennyire megértettem Erdélyi Zsuzsát, hogy élete végéig szenvedélyesen kereste az archaikus népi imádságok forrásvidékét, elterjedését, hogy könyvtárakban, levéltárakban kutató, bejárja az egész Kárpát-medencét, ennek minden nemzetiségét, a környező országokat, Olaszországot, hogy mindenütt megtalálja ugyanazt a kincset. A 13. századig visszamenően, de mindenütt keveredvén korábbi költői motívumokkal, hiedelmekkel.

Pedig nem akart néprajzos lenni, olasz szakosként a külügyminisztériumban volt olasz referens. Ritkaság volt, hogy diplomata legyen egy nő. De nem lépett be a pártba, ezért kitették. Férje Dobozó Elemér szívspecialista, kutató klinikus magántanár, őt is elküldték, a kispesti SzTK-ban kapott munkát.

Erről így mesélt nekem:

„A házukban lakott Lajtha László. ...Látta, milyen nehezen vagyunk, már három gyerekkel, és hogy valamit kellene csinálni. ...felajánlotta, hogy menjek be az ő csoportjába. De én nem tanultam néprajzot! Azt mondta, nem baj, megtanulja. Benne van a családban. Bizony, csak jobb híján lettem folklorista, nem nagy lelkesedéssel, megmondom őszintén, mert akkor már három apró gyermekem volt. Azok mellől eljárni Lajtha Laci bácsival néprajzi utakra. Igaz, nagyon gazdag, nagyon tanulságos tíz esztendő volt, amit vele töltöttem, havonta nyolc-tíz napokat, gyűjtési utakon. Bizony mindig gyomor-lifteléssel járt, itt hagyni ezt a sok gyereket. Közben megszületett a legkisebb is. Nem kívánom senkinek, hogy négy kicsi gyerek mellől elmenjen nyolc-tíz napra.....A gyűjtés szövegállományának gondozása volt az én dolgom. Később pedig ezeknek a szövegeknek a történeti kutatása. A történeti folklór viszont elvitt az irodalomtörténet íráshoz is, illetve az irodalomtörténet fehér foltjainak az eltüntetéséhez, mégpedig a szóbeli örökség adatai révén. És itt megint Erdélyi János és Arany János eszméivel találkozunk.”

Zsuzsának legalább annyira fontos volt a családja, mint a munkája. Az a család is, amiért felelős volt, a férje meg a gyermekei, és az elődei is,

Nagyapja volt Erdélyi János, Zsuzsa szeretett mesélni erről az egész reformkort idéző családról, nagyapja és édesapja házasságairól, a korra jellemző volt, hogy sok fiatalasszony meghalt gyermekágyban, ezért nagyapja is édesapja is többször nősül, de a kései sok gyermekből alig maradt meg néhány. Így beszélt nagyapjáról:

„A „pórfú” ahogy maga magát megjelölte, úgy jutott középiskolába, hogy nagyon nagy tehetséget mutatván, az iskolamester, a rektor ajánlotta a szülőknél, hogy ezt a gyermeket mindenáron taníttatni kell. De hát hogyan? A szegénység arra nem nagyon adott lehetőséget, de ott volt az egész csodálatos kollégiumi rendszer, János esetében Patak.

Sárospatak volt a legközelebb. *A reformátusok aztán szárnyuk alá vették, a taníttatását biztosították.* Később, nem is véletlenül, Patakra került vissza tanárnak.,,

1851-ben kétévi bujdosás után fogadta vissza az Alma Máter, de előtte gyönyörű pályát futott, elvégezte a jogot, de költő, filozófus, kritikus, s talán legnagyobb érdeme, a Kisfaludy Társaság titoknokaként a népköltési gyűjtés jó megszervezése, majd a Kisfaludy Társaság pályázati felhívása, amire Arany János megírta először *Az elveszett alkotmányt*, s a következő pályázatra a *Toldit*. Hogy csak ennyit említsek óriási munkájából. Én magam Erdélyi Jánossal, a Felső Tisza népével érzek leginkább rokonságot, ahonnan anyai nagyanyám származik.

„*A környezet, a háttér, amiből Erdélyi János kinőtt, ez az un. Vízköz, az ungi róna, ahol szülőfaluja, Kiskapos fekszik. Az Ung, a Laborc, Latorca között, az északkeleti Alföld része az a táj, amelyben bőven termett a dal. Nagyon szép tenor hangja volt, de ugyanezt édesapám, Pál is megörökölte, aki akár muzsikus is lehetett volna. Csodálatosan csellózott. Az én gyerekkori emlékeim között van, ahogy együtt játszottunk, ahogy kísértem őt. Korán kezdtem zongorázni, s gyorsan haladtam, komoly darabokat is tudtunk játszani. Édesanyám énekesnek készült. A híres Farkas Ödönnél tanult énekelni, s jól is hegedült. Az én gyerekeim is megörökölték a zenei készséget. Az idősebbik lányom dzsessz főiskolát végzett, az egyik fiam csellózik, s zongorázik. És hát a kisebbik lány a Bori, hivatásos muzsikus, csembalista lett.*”

*Erdélyi János fia Erdélyi Pál, irodalomtörténész, könyvtár vezetőként építtette a kolozsvári Egyetemi Könyvtár új modern épületét. Ő volt Zsuzsa édesapja. De a család belső élete legalább ennyire fontos volt nemzedékek élete során, szerettem, ahogy erről is mesélt Zsuzsa, hiszen ebben gyökerezett mindannyiuk munkája. „**Minket otthon keményen neveltek a munkára, a kötelesség teljesítésére.** Emlékszem rá, az édesapám mindig ezt mondta, mikor valami mást akartam csinálni, és ki akartam bújni valami tennivaló alól: *fiam, nem azért vagy a világon, hogy magadat szeresd, hanem azért, hogy szolgálj. Már négyéves koromban kézimunkáztam, akkor a házimunkában részt vettem, ahogy a korom adta, fokról-fokra, mindig tevékenykedni, mindig tevékenykedni.*”*

Ez tartotta a lelket bennem is egész életemben. Az én munkám maga is pályamódosítás volt, mert az egyetemen a kötelező stúdiumokon felül a 16.-17. századdal foglalkoztam. Szó volt róla, hogy ennél maradok. Sorsom azonban másként alakult. Kénytelenségből lettem rádiós, de lehetőségeimet felhasználtam a háttérbe szorítottak segítésére, a jó irodalom, és egyéb szeretett dolgaim, például a régi magyar irodalom és a néprajz terjesztésére. A Nyugat harmadik nemzedéke, szüleim korosztálya volt legkedvesebb nekem, Takáts Gyula, Csorba Győző, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Tatay Sándor, meg a fiatalabbak, az un. negyedik nemzedék, többek közt Nemes Nagy Ágnes, Rába György, Jánosy István, Lator László. Kitűnő költők voltak, de 1948 után 10 évig nem jelenhettek meg. Az ő meg nem alkuvó bátorságuk és derűs önbizalmuk is segített a régi irodalomból a jelenkoriba lépni. Szerettem őket, és ők is engem. Nekem szükségem volt rájuk, nekik pedig rám. De idősebbek voltak nálam, s úgy elmentek sorra, ahogy Erdélyi Zsuzsa adatközlői. Meg akartam menteni emléküket, irodalmi néprajzoként gyűjtöttem róluk történeteket, készült a *Legendás irodalom* hat, majd az élőkéről eddig megjelent három kötete.

Meg más, kiváló kortársaimmal készült interjúim, amelyek az *Éghetetlen, mint a fönix* című könyvemben jelentek meg.

Köztük az 1999 októberében Erdélyi Zsuzsával készült beszélgetés, amire most támaszkodom. Mindebben a **Szellem, Szeretet Tisztesség** TOSU-i hármassága vezetett, ezért voltam Erdélyi Zsuzsával élete végéig jó barátságban. Sokat találkoztunk a Deák téri evangélikus templom Bach-hangversenyein, ahol Dobozy Borbála csembalózott, meg a Művészeti Akadémia alkalmain, amelynek férjem, Albert Gábor is tagja.

Erdélyi Zsuzsa nemcsak azért lett eredményes kutató, mert alapos tudás birtokában szenvedélyesen, alázattal dolgozott: megnyíltak előtte az öregek, mert szerette őket. A nagyberényi Rozi néni azért mondta el neki azt az imádságot, mert nem akarta elengedni, szüksége volt rá. Ahogy nekem is. A szobájában nemcsak könyvek, kéziratok, magnó szalagok voltak, hanem a falon feltűzve egy darab kartonra az unokái fényképei is. Szerettem, és ő is szeretett. Operációja után elnézte az én romló járásomat:– „operáld meg magad, amíg klinikailag jól vagy”, tanácsolta. Az együttérzés a nyomorultakkal, kereszténységének alapmotívuma volt.

*„Túllépve az öregek életkorét, nyugodtan mondhatom, hogy nemcsak az öregek, de mindnyájunk számára a szeretet az élet humusza, nélküle nem élet az élet. Ezt a közelmúlt történelme, kegyetlen háborúi bizonyítják. Nemzedékek útravalója volt: szüleink is, mi is ezt kaptuk, elhagyván a szülői házat: **fiam, vigyázz az egészségedre, vigyázz a becsületedre!** S én a gyerekeimnek e jelszót már hármassá bővítettem és a szeretetet is beletettem az úti tarisznyába”*

Adatközlői többnyire öregek voltak „Magukra maradtak, éppen akkor, amikor támaszra volna szükségük. Magukra maradtak és magukba süppedtek. Minden megdermedt körülöttük. Vacognak. Az élet fénye ritkán csillan föl a szemükben. Ilyen ritka alkalom, ha egy-egy lelkes gyűjtő fölkeresi őket és személyükre szóló érdeklődésével, emberi szóval étellel telíti meg a múltszülöttje jelenfölsöletet. Nem könnyű és meglehetősen hosszú folyamat, de megéri. Lassan megindul az akadozó véráram, mozgásba indul az emlékezés, szóra nyílik a száj, a guzsalyos, fonóházas, tollfosztós múlt hangja-szava kel életre. Először csak bátortalanul, majd látva a gyűjtő örömét, késztetését, egyre erőteljesebb sodrással, a végén szinte áradással. A szó valódi értelmében vett faluközösségek egymásra utalt, egymásra tekintő tagjainak mátkatálás, pünkösdlős, névnapos köszöntős litániás múltja telíti meg étellel – szeretettel – a századvég haszonközpontú, rideg jelenét.”

Életem egyik nagy ajándéka, hogy Erdélyi Zsuzsannával találkozhattam. Hiányzik, ahogy Pais Dezső, tanáram, adatközlő író barátaim, meg a szüleim. De ő is tovább él bennem, s emlékérem, sikerül tovább adnom az utókornak.